

NÂHÎYE. NAHIYA, Osmanlı İmparatorluğunda coğrafi ve idari mânada küçük veya büyük bir çevreyi ve bölgeyi bâzan da, çok geniş bir mıntakayı ifâde eden, XIX. asrın ikinci yarısından itibaren de, idari teşkilâtta mülki taksimatın en küçük parçasını bildiren bir ıstılah ve t â b i r d i r . Lügat mânası itibarı ile, esasen, „yan, kenar, taraf, cânib" mânalarını ihtiva ettiği için, gerek bu anlamda ve gerek teşrih ilminde vücûdun mahdud ve muayyen bir kısmını ifâde hususunda da kullanılırdı. Msl., „nâhiye-i enfiye", »sadrın nâhiye-i ulyâsı" gibi... Bu kelimenin XV. asırda, bir livanın, muayyen bir şehir, kasaba veya büyükçe meskûn bir mahal ile bunlar etrafındaki bölgelerini işaret eden „dîvân", „cemâat", «vilâyet" tâbirlerinin yanı-sıra ve bâzan bunların müteradifi olarak, kullanıldığı görülmektedir. 1455'te eyâlette rûm tahririnde Tokat, Sivas, Zile, Artuk-âbâd, Turhal birer nahiye olarak gösterildiği hâlde, Kazâbâd Tokat nahiyesine bağlı bir divân, Hafik, Sivas nahiyesine bağlı bir vilâyet (*vilâyet-i Havik ez nâhiye-i Sivas*), Turhal yürükleri ise, bir cemâat (*cemâat-i yürükân-ı Turhal*) olarak tahrir edilmişlerdi (krş. Başvekâlet arşivi, Kâmil Kepeci tasnifi, defter, nr. 2, keza, Afşar divânına bağlı bir nahiyeden bahseden 821 tarihli bir vesika için bk. ayn. arşiv, Fekete tasnifi, nr. 6). 1485'te aynı mın-takanın tahririnde „vilâyet" tâbiri yerine de nahiye kullanılmış, diğer yandan, Sivas, Tokat, Zile gibi şehir ve kasabalar hem bizzat şehir ve kasaba (Nefs-i Tokat, Nefs-i Zile...) olarak, hem de bu şehre bağlı bölge gibi (nâhiye-i Zile, nâhiye-i Sivas) tahrir olunmuşlardır. Bu kelimenin cem'i olan nevâhî tâbirine XV. asırdan itibaren tarih kaynakla

» NAHIYE.

rımızda ve vesikalarda sık-sık Taşlanmaktadır (msl.

„nevâhî-i Sinob" veya „Niş şehri nevâhisinden Yellü-Yurd" gibi ifâdeler için bk. Dursun Bey, *Târih Abu 'l-Fath*, s. 89 v.d.). XVI. asırda bu tâbir, bir sancağın yine muhtelif kısımlarını bildiriyor, ayrıca, aynı livanın bu isimdeki merkezî bölgesini de ifâde ediyordu ki, msl. Cermen livasının Cermen nahiyesinden başka, Ergene, Hasköy, Akçe-Kızan-lık v.b. gibi, diğer kısımları birer nahiyeye idiler. Keza, bir eyâletin paşa livası ile bu livanın merkezi ve belli-başlı şehirlerinin bölgeleri de birer nahiyeye itibâr olunuyordu. Rumeli eyâletinin paşa livası, birinci planda, Edirne, Selanik ve Üsküp nahiyelerini ve bu nahiyeler de, kendilerine, idarî ve mutlak mânada olmamakla beraber, bağlı, diğer daha küçük nahiyeleri ihtiva ediyor, msl. Selanik nahiyesinde Avrat-Hisarı, Timur-Hisar, Serez, Zihne, Nevrekob v.b., Üsküb nahiyesinde de Kalkandelen, Kır-çova, Köprülü gibi yerler hem Paşa livasına bağlı birer nahiyeye, hem de bu büyük merkezlerin mülhakatı mânasında ve daha küçük mikyasta bir bölgeyi ifâde eden nahiyeler olarak gösteriliyordu (tafsilât için bk. Başvekâlet arşivi, Kâmil Kepeci tasnifi, 952 tarihli ve 285/6 numaralı defter, tür. yer.; Tayyib Gökbilgin, *Edime ve Paşa livası*, s. 8, 18 ve tür. yer.). Diğer taraftan, aâhiye tâbirinin, yine XVI. asırda, hem bir livanın aynı adı taşıyan kazasının bir nahiyesini (msl. „Vize livasının Vize kazasının Hatunili nahiyesi" veya „nâhiye-i Dömeke an kazâ-i Çatalca der livâ-i Inebahtı" gibi, krş, yukarıda zikredilen defter ve eserler), hem Irak, Bosna, Dubrovnik gibi çok geniş mmtaka ve eyâletleri (msl. Ebû Rîş oğlunun gezipdolaştığı yerler olarak „Irak nahiyesi", başka vesileler ile „Bosna nahiyesi" ve „Dubrovnik nahiyesi" gibi, 967 ve 984 tarihli hükümler için bk. *Mühimme defteri*, nr. 4, hüküm numaraları 20 ve 895 ; *Mühimme defteri*, nr. 28,

hüküm nr. 971), hem de İstanbul 'da üç dört mahalleden müteşekkil bir semti ve umumiyetle mâruf bir camiin muhit ve mahallelerini işaret ve ifâde ettiği (msl. nâ-hiye-i câmi-i ibrahim Paşa Çandarlı, nâhiye-i cami el-merhum Mahmud Paşa gibi) görülmektedir. Bir livanın beldeleri veya kaleleri haricindeki yerler o livanın nahiyeleri addolunduğu gibi, bâzı hâllerde, bir sancağın bir kısım nahiyeleri ayrılarak, yeni zaptedilen ka-le'er ile birlikte, başka bir sancak teşkil ediliyordu (krş. Celâl-zâde Koca Nişancı Mustafa Çelebî, *Tabakât al-mamâlik fi daracSt al-ma-sülik*, Univ. kütüphanesi ; Peçevî, I, 193, 250). *Kanûn-nâme-i âl-i Osman*, bâzı nevî resim ve vergilerin cins ve mıkdarının Anadolu eyâletinde muhtelif nahiyelere göre nasıl değiştiğini lesbit ettiği gibi, Bolu havâlisinde „yedi divân" nâmı ile anılan idarî ve kazâî bölgeyi de bir nahiyeye telakkî etmektedir (krş. *Sultan Süleyman kanûnnâmesi*, *TOEM* ilâvesi, s. 28 v.d., 33). Keza, bâzan dirlik sahipleri ile canbazlar, yürük ve tatarlara âit teşkilât ve bunların eşkinci yamakları da Rumeli eyâletinin muhtelif sancaklarında, muhtelif nahiyelere göre, tahrir edilmiş ve bir nizâm altında tutulmuşlardı (krş. Peçevî, I, 126; Tayyib Gökbilgin, *Rumeli'de yürük ve tatarlar*, tür. yer.). Yine XV. ve XVI. asırlarda, her hangi muayyen bir bölgeye alem olmak üzere, bir kadılık mıntakasının, yâni bir kazanın isimleri belli nahiyeleri olarak, msL Adana taraflarında Afşar divânına bağlı bir nahiyede bazı araziden, keza Bayramlı kazasının „Yalman" ve Demirci kazasının „Borlu" nâhiyelerindeki halkın şikâyetlerinden, Arnavutluk livasında Tepedelen nahiyesindeki bir kısım köylerden bahsolunduğu veya sancak ismi doğrudan-doğ-ruya zikredilmeksizin, bâzı

büyük merkezlere (msl. Konya, Kayseri gibi) tabî muayyen nahiyelerden ve bunların köylerinden şu veya bu türlü bilgiler verildiği de görülmektedir (krş. h. 821, 850, 901, 910, 936, 953 tarihli vesikalar için bk. Başvekâlet arşivi, Fekete tasnifi nr. 6 ve 9, 34, 48, 112, 235, 299). Bir kadının idarî ve kazâî bölgesi olan kazalara tabî köyler, bâzan nahiyeler hâlinde guruplandırılarak, buralara, adlî ve idarî işlerini mahallinde yürütmek üzere, bu kazanın kadısı tarafından kendi adına naipler tâyin olunduğu da vâkîdir. Bu nahiyelere naipleri re'sen o kazanın kadısı yollamakta idi. Keza bu gibi hâllerin sık-sık vuku bulduğu XVI. asır sonlarından itibaren, serbest yerlerde başkariyelerinin etrafında, kitle hâlinde, serbest olmayan yerlerde de, guruplar hâlinde toplanan köylerin teşkil ettikleri bu gibi nahiyelere, asayişlerini te'min için, serbest ise dirliğin sahibi, değil ise, sancak beyi tarafından su-başlılar gönderilirdi ve bunlar kadının yolladığı naiplerin emrinde bulunurlardı (tafsilât için bk. Mustafa Akdağ, *Osmanlı müesseseleri hakkında notlar, Dil ve tarih-coğrafya fakültesi dergisi*, 1955, XIII, sayı 1—2, s. 27—51).

Tanzimattan sonraki devirde, Fuad Paşa 'nın sadâretinde (1280/1281) vilâyet usûlünün devletin mülkî ve mâlî idaresini zapt ve rapt altına alacağı düşünüldüğü sırada ve yeni mülkî taksimatın esâsları konulurken, üç eyâletin birleştirilmesi ile teşkil edilen Tuna vilâyetinin idaresi, Midhat Paşa 'nın sancak, kaza ve nahiyelerin yeniden tanzim ve tensiki hususunda yaptığı nizam-nâme ile, bu sahadaki İslâhat

NAHIYE — NAHŞEB. 39

esâs oldu. Bu cümleden olarak, 7 cemâziyel-âhır 1281 tarihinde tanzim olunan Viiâyât nizam-nâmesinin 4.

maddesi, bâzı köy topluluklarından hâsıl olan küçük dâirelerin mevkileri dolayısı ile, müstakil kaza olamadığını, diğeri bir kazaya ilhak ile idare edildiğini ve bunların birer nahiye itibâr kılındığını tesbit etmektedir. Daha sonra 29 şevval 1287 ve kânun II. 1286 tarihli îdâre-i umûmiye-i vilâyât nizam-nâmesi ile daha sonra 11 rebi-ülevvel 1293 ve 25 mart 1292 tarihli Idâre-i nevâh! nizâm-nâmesi mülkî taksimatta açıkça dört derece kabul ederek, nahiye dâirelerinin teşkil ve taksim suretini bütün teferruatı ile bir nizam altına aldı. Bunlara göre, her kazanın mülhakatından olan kariye ve çiftlikler v.b. müteferrikhânele kurb ve civar ve münâsebetlerine göre, nahiye dâiresi nâmı ile müteaddit dâirelere taksim olunacak, nahiye dâireleri ya tek-tek veya toplu olarak teşkil edilip, birinci hâlde bu dâire 200 veya daha fazla hanelik köylerden mürekkep olacak, ikinci nevî nahiye dâiresinin ise, 200 haneyi bulacak derecede bir kaç köy ve mahalden mürekkep olması lâzım gelecek idi. 1287 tarihli nizamname, bir nahiye dâiresine dâhil olacak kariye ve çiftliklerde en az 500 erkek nüfus bulunmasını şart kıldığı ve aksi takdirde böyle yerlerin nahiye itibâr olunamayacağını tesbit ettiği hâlde, 11 rebiülevvel 1293 tarihli idâre-i nevâhî nizam-nâmesi bn kaydı kaldırmış, ancak, nahiye dâiresini teşkil edecek köylerin nahiye merkezine nihayet üç saat mesafeden (15 km. kadar) uzak olmamasının karar altına alındığını bildirmiştir. Bu nizam-nâme aynı zamanda, nahiye dâirelerinin idaresini bir müdür ile seçilmiş dört azadan mürekkep bir meclise bırakmış, bu azadan birinin müdür muavini, birinin de kâtip olacağını, müdür ve meclisin seçim şekli ile bunların vazifelerini tesbit etmiş idi (tafsilât ve 28

maddelik bu nizam-nâme için bk. *Düstûr*, I, 637 v. dd.; III, 33— 47). Bu karar ve nizamların tatbikatı olarak, Anadolu ve Rumeli vilâyetlerinin kazaları nahiyelere ayrılmış ve nahiye merkezlerinde hükümet konakları ile karakolhâneler te'sis edilmiş (misâl için bk. *Manastır vilâyeti salnamesi*, birinci defa, 1305, tür. yer.) ve her nahiye müdür ve muavinleri ile meclis azaları tesbit olunmuş idi ki, gerek müdür ve muavinleri, gerek azaları, bâzan kısmen, bâzan da tamamen müslüman unsurlardan meydana gelebilmekte idi (misâl için bk. *Edirne vilâyeti sâl-nâmesi*, yirminci defa, 1310, tür. yer.; vilâyet sâUnâmeleri, bu devirde, her vilâyet ve kazaya bağlı nahiyelerin mevkiini, köylerini, nüfusunu ve merkez nahiyelerini birer-birer gösterdiği gibi, nâhiyelerdeki naip vekillerini, vergi kâtiplerini ve zabıta me'mûrlarını da kaydetmektedir. Misâl için bk. *1308 hicrî senesi Aydın vilâyeti salnamesi*, tür. yer.; *1325 senesi Hüdâvendigâr vilâyeti salnamesi*, tür. yer.).

Meşrûtiyet devrinde, "329 tarihli İdâre-i umûmiye-i vilâyât kanunu, 1281, 1285 ve 1293 tarihli nizamnâmelerin nahiyeler ile ilgili hükümlerini değiştirmiş idi ki, bu durum, cumhuriyet devrinde de devam etti ve 1340 tarihli Teşkilât-ı esâsiye kanununun 89. maddesi mülkî teşkilâtta nahiyeleri kasaba ve köylerden tereküp eden idarî bir birlik olarak tesbit ve kabul eyledi (*192611927 Türkiye cumhuriyeti devlet salnamesi*, tür. yer.).

Bugün, nahiye müdürü vali tarafından tâyin edilmekte olup, kaza kaymakamlarına tabî bulunmaktadır. İdarî hususlardan başka, vergilerin tahsili ile mahkeme ilâmları ve hükümlerinin tatbik ve icrasında da vazifeleri yar

dır. (M. TAYYİB GÖKBİLGİN.)